

ЗАГАЛЬНОПОЛІТИЧНА РЕКОМЕНДАЦІЯ ЄКРН №17

ЗАПОБІГАННЯ ТА БОРОТЬБА З НЕТЕРПІМІСТЮ Й ДИСКРИМІНАЦІЄЮ ЩОДО ЛГБТІ-ОСІБ

УХВАЛЕНА 28 ЧЕРВНЯ 2023 РОКУ

Будь ласка, зверніть увагу, що цей документ є перекладом. У разі виникнення сумнівів, слід звертатися до оригінальної версії англійською та французькою мовами.

Секретаріат ECRI
Генеральний директорат з питань демократії та людської гідності
Рада Європи
СТРАСБУРГ Седекс, F-67075
Тел.: +33 (0) 390 21 46 62
Ел. пошта: ecri@coe.int

www.coe.int/ecri

 @ECRI_CoE

ВСТУП

1. Завдання ЄКРН та мета цієї Загальнополітичної рекомендації (далі – Рекомендація) – працювати задля запобігання та боротьби з дискримінацією та нетерпимістю до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсекс-осіб¹ (ЛГБТІ²), а також допомагати розвитку інклюзивного суспільства для ЛГБТІ-осіб³. У цьому контексті важливо наголосити, що хоча Рекомендації ЄКРН адресовано національним органам влади держав-учасниць, запобігання й боротьбу з дискримінацією та нетерпимістю щодо ЛГБТІ-осіб та розвиток інклюзивного суспільства треба розуміти як відповідальність усіх членів суспільства.
2. У країнах Ради Європи ЛГБТІ-особи досі часто зазнають дискримінації та зловживань, у тому числі насильства, через їхню сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність та статеві ознаки.⁴ Особи також можуть зазнавати дискримінації та зловживань через те, що їх пов'язують із ЛГБТІ-особами й/або через гадану сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність та статеві ознаки. Нетерпимість до ЛГБТІ-осіб виявляється складними й різноманітними способами, а її наслідки негативно впливають на правову, соціальну, політичну та культурну ідентичність таких осіб.
3. У Європі немає монолітної або однорідної ЛГБТІ-спільноти. Однак лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та інтерсекс-особи справді страждають від дискримінації та нетерпимості, що може базуватися на таких поширених проблемах, як сексизм, мізоґінія, патріархат та тверді переконання щодо ідентичності, тіла, сексуальності та ґендерних ролей. Хоча багато лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсекс-осіб ідентифікують себе з загальним терміном ЛГБТІ, інші особи можуть уважати, що цей загальний термін недостатньо відбиває специфіку їхнього життєвого досвіду.
4. Розробляючи заходи боротьби з дискримінацією та нетерпимістю до ЛГБТІ-осіб, політики (місцеві/регіональні та національні) повинні враховувати різноманіття сексуальних орієнтацій, ґендерних ідентичностей та статевих ознак у Європі. Сюди відноситься визнання осіб, які належать до кількох підкатегорій ЛГБТІ й можуть зазнавати різних форм нетерпимості та дискримінації. Зокрема, ЄКРН визнає унікальний досвід, виклики та вразливість лесбійок, бісексуальних, трансгендерних та інтерсекс-жінок. Потрібно розуміти, що хоча стратегії допомоги одній групі ЛГБТІ-осіб, як-от геям чи лесбійкам, не порушують права інших груп, наприклад трансгендерів та інтерсекс-осіб, такі стратегії можуть не враховувати конкретні потреби інших груп. Органи влади повинні звертати увагу на вимоги всіх людей і груп, які зазнають дискримінації та нетерпимості на підставі фактичної чи гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак.
5. Належність до ЛГБТІ також не можна відокремлювати від інших ознак, в тім числі «раси»,⁵ етнічного або національного походження, громадянства, релігії, ґендеру та

¹ Інтерсекс-особи народжуються з такими біологічними статевими ознаками, що не відповідають суспільним нормам або медичним означенням того, що робить особу чоловіком або жінкою. Існує багато форм інтерсексуальності. Це радше загальний термін, а не окрема категорія. Повне обговорення та пояснення термінології ЛГБТІ див. у Глосарії ЄКРН на вебсайті Європейської комісії проти расизму та нетерпимості: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/ecri-glossary>.

² Хоча термін «ЛГБТІ» стосується саме лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсекс-осіб, Загальнополітичну рекомендацію №17 слід розуміти як таку, що охоплює всіх людей, у тім числі небінарних, які зазнають дискримінації, насильства та нетерпимості на підставі сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак.

³ ЄКРН займається розв'язанням проблем нетерпимості та дискримінації ЛГБТІ-осіб від 2013 року, коли вона розпочала свій п'ятий цикл моніторингу країн. У Раді Європи ЄКРН було запропоновано перейматися правами ЛГБТІ-осіб після того, як Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію CM/Rec(2010)5 про заходи боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності. При підготовці переліку пріоритетних напрямів для шостого циклу моніторингу країн та після діалогу з представниками громадянського суспільства й органами з питань рівності у державах-учасницях ЄКРН вирішила також охопити права інтерсекс-осіб та дискримінацію на підставі статевих ознак як частину своєї роботи. 2021 року Секретаріат ЄКРН опублікував Інформаційний бюлетень про проблеми ЛГБТІ, і завдяки роботі з моніторингу країн ЄКРН застосувала рішучий підхід до визначення та обстоювання людських прав ЛГБТІ-осіб.

⁴ Відповідно до Глосарію ЄКРН (2023) ЄКРН означає сексуальну орієнтацію як *здатність кожної особи до глибокого емоційного, любовного та сексуального потягу до осіб іншого чи того самого ґендеру або кількох ґендерів, а також інтимних і сексуальних стосунків із ними*. ЄКРН розуміє ґендерну ідентичність як *глибоке внутрішнє й індивідуальне відчуття ґендеру, яке може відповідати або не відповідати визначеній при народженні статі, в тім числі особисте відчуття тіла (що може передбачати — у разі вільного вибору — модифікації зовнішнього вигляду тіла або функцій організму медикаментозним, хірургічним або іншим шляхом)*. Важливо відзначити, що ґендерна ідентичність також охоплює вияви ґендеру, як-от одяг, мову та манери. ЄКРН розуміє *статеві ознаки* як *хромосомні, гонадні та анатомічні особливості особи, які включають такі первинні статеві ознаки, як репродуктивні органи та геніталії, і/або хромосомні структури та гормони, і такі вторинні статеві ознаки, як м'язова маса, груди та/або будова тіла*.

⁵ Оскільки усі люди належать до одного виду, ЄКРН відхиляє теорії, засновані на існуванні різних «рас» (у цьому контексті див. Висновок ЄКРН про поняття «расизація», 2021).

інвалідності.⁶ Те, наскільки ЛГБТІ-особа може зазнавати нетерпимості на підставі сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак, може суттєво визначатися, модифікуватися або ускладнюватися іншими ключовими аспектами ідентичності або реаліями життя, наприклад, статусом біженця або приналежністю до ромських чи мандрівних спільнот. На початку цієї Рекомендації ЄКРН стверджує, що у прагненні ефективно боротися з насильством та дискримінацією щодо ЛГБТІ-осіб украй важливо брати до уваги, яким чином ЛГБТІ-фобія перетинається з іншими явищами, зокрема расизмом, ксенофобією, сексизмом, ейблізмом та релігійною нетерпимістю.

I. Історичне підґрунтя

6. У Європі людські права ЛГБТІ-осіб мають складну й сумну історію.⁷ Лесбійки, геї, бісексуали, трансґендери й інтерсекс-особи історично зазнавали стигматизації, нерівності та насильства. Їх переслідували, остракізували й ув'язнювали, зокрема позбавляли волі у нацистських концтаборах під час Другої світової війни.

7. У багатьох частинах Європи одностатеві сексуальні стосунки за взаємною згодою залишалися кримінальним правопорушенням до другої половини двадцятого століття. Таке кримінальне законодавство, часто тлумачене та застосовуване широко, не лише позбавляло людей права здійснювати елементарні акти фізичного та емоційного самовираження, а й використовувалося в політичному й інших публічних дискурсах як обґрунтування ширшого переслідування, в тім числі шантажу, домагань та насильства.

8. Хоча закони, що криміналізували гомосексуальність, найчастіше спрямовувалися на одностатеві стосунки чоловіків, їхнє існування також легітимізувало суспільне насильство та зловживання законом щодо лесбійок і бісексуальних жінок. Крім того, виключення одностатевих стосунків жінок із кримінального законодавства аж ніяк не є ознакою менш ворожого ставлення до одностатевих стосунків жінок порівняно з геями або бісексуальними чоловіками - навпаки, воно ілюструє те, як у державах-учасниках лесбійство нерідко примусово приховувалося, придушувалося та зазнавало суспільного регулювання, зокрема примушування вступати у стосунки з особою протилежної статі. Як і всі жінки, лесбійки та бісексуальні жінки зазнавали структурної дискримінації, наприклад, обмежень на володіння майном та працевлаштування, що могло перешкоджати їхньому вступові в одностатеві стосунки.

9. Кримінальне законодавство також використовувалося для засудження трансґендерів, небінарних⁸ та інших ґендерно неконформних людей, зокрема за допомогою законів про заборону одягатися як особи іншої статі, котрі позбавляли осіб права публічно виявляти й виражати свою ґендерну ідентичність, а також за допомогою дискримінаційного застосування законів про заборону волоцюжництва, які непропорційно спрямовувалися на трансґендерів у неформальному секторі економіки та трансґендерів, які не мали постійного житла.

10. Поза кримінальним законодавством ЛГБТІ-особи були часто невидимі. Норми ухвалюваних законів про громадянську й адміністративну рівність часто не згадували сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності та статевих ознак. ЛГБТІ-осіб могли звільняти з роботи, розлучати з сім'ями, виселяти з їхніх будинків, виганяти зі шкіл та позбавляти основних товарів і послуг — усе без будь-якого засобу правового захисту. Сімейні зв'язки одностатевих пар не визнавалися, а ЛГБТІ-особам було важко захищати навіть основні права на самовизначення та фізичну недоторканність.

⁶ Повноваження ЄКРН поширюються на ознаки «раси», етнічного/національного походження, кольору шкіри, громадянства, релігії, мови, сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності та статевих ознак. Проте ЄКРН визнає, що ЛГБТІ-особи можуть зазнавати дискримінації з приводу їхньої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак, що також перетинається з іншими ознаками, які не належать до її повноважень, включаючи інвалідність, клас, ґендер, політичні або інші переконання, соціальне походження, майно, вік та народження. Не слід уважати, що ЄКРН, зосереджуючись на захищених ознаках у межах своєї компетенції, припускає існування ієрархії дискримінації або захищених ознак. Натомість ЄКРН визнає, як ці додаткові ознаки можуть формувати й ускладнювати те, яким чином ЛГБТІ-особи зазнають дискримінації та нетерпимості у країнах Ради Європи.

⁷ «Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності у Європі», 2-ге видання (Комісар Ради Європи з прав людини, видавництво Ради Європи, 2011), 21–35.

⁸ Поняття «небінарний» слід розуміти як загальний термін для ґендерних ідентичностей, які виходять поза межі бінарності ґендеру як чоловічого або жіночого. До цієї категорії належать особи, ґендерна ідентичність яких не є виключно чоловічою або жіночою, є поєднанням чоловічої та жіночої або коливанням між ґендерами чи перебуває поза межами ґендерів. Подібно до використання поняття «трансґендер» особи, на яких поширюється загальний термін «небінарний», можуть описувати себе з використанням одного або більше різних термінів. У ЗПР №17 термін «трансґендер» включає також небінарних осіб.

II. Поступ у напрямку дотримання людських прав ЛГБТІ-осіб у Європі

11. На тлі цієї тривожної історії ЄКРН вітає той факт, що за останні роки у країнах Ради Європи відбулися важливі зрушення, зокрема офіційна декриміналізація одностатевих стосунків у всіх державах-учасниках. Поступ на шляху до більшої поваги до людських прав ЛГБТІ-осіб помітно на всіх рівнях європейського суспільства — правовому, політичному, соціальному та культурному, хоча й з різним ступенем залежно від держав-учасниць.

12. Є свідчення того, що зростає знання про ЛГБТІ-осіб та їх прийняття. Члени широкої громадськості, зокрема молоде покоління, не тільки краще знають про проблеми ЛГБТІ-осіб, а й дедалі більше контактують із цими особами в особистих та професійних мережах.

13. Наприклад, проведене 2019 року на замовлення Європейської комісії опитування «Спеціальний Євробарометр 493» виявило в тодішніх 28 країнах Європейського Союзу зростання підтримки рівності за ознакою сексуальної орієнтації, одностатевих шлюбів та прийнятності одностатевих стосунків.⁹ Така обізнаність через наближення була ключовим чинником у подоланні відчуження ЛГБТІ-осіб, і це стало каталізатором для ширших публічних обговорень різноманіття сексуальних орієнтацій, ґендерних ідентичностей та статевих ознак.

14. Паралельно з такими змінами суспільних настанов і, можливо, внаслідок них також збільшилася видимість відкритих ЛГБТІ-осіб у публічній сфері. Наприклад, дедалі більше європейських політиків ідентифікує себе як ЛГБТІ, в тім числі тих, які обіймали посади голови уряду або держави у своїй країні. Обрання представників громадськості з числа ЛГБТІ осіб не лише має важливе символічне значення, а й дає більше можливість урахування голосів та досвіду ЛГБТІ осіб при ухваленні політики на місцевому, регіональному й національному рівнях.

15. У контексті правової реформи за останні три десятиліття в деяких державах-учасниках спостерігалися досить швидкі зміни щодо людських прав ЛГБТІ-осіб. Незважаючи на те, що кримінально-правові заборони й далі неґативно впливали на життя ЛГБТІ-осіб, велика кількість країн ухвалила законодавство про захист від дискримінації, мови ворожнечі та насильства на ґрунті ненависті щодо ЛГБТІ-осіб.

16. Законодавчий прогрес у Європі призвів до більшої рівності ЛГБТІ-осіб у багатьох сферах повсякденного життя, в тім числі працевлаштуванні, охороні здоров'я, освіті та одержанні житла.¹⁰ Закони про заборону дискримінації у державах-учасниках дедалі частіше поширюються на трансґендерних осіб. Крім того, станом на 2023 рік 39 країн Ради Європи забезпечили процедури юридичного визнання ґендеру.¹¹

17. У сімейному праві, яке віддавна було основною перешкодою для рівності ЛГБТІ-осіб, станом на лютий 2023 року 30 держав-учасниць Ради Європи надали стосункам одностатевих пар певного юридичного статусу. Ба більше, 19 із цих країн дозволили одностатеві шлюби. Зареєстровані партнерства вперше дозволено у Європі 1989 року, а перші одностатеві шлюби укладено 2001 року. Нині дедалі більше держав-учасниць юридично визнають ЛГБТІ-осіб батьками та надають їм повні батьківські права й обов'язки.

18. За останні десятиліття установи Ради Європи відіграли важливу роль у просуванні людських прав ЛГБТІ-осіб. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), зокрема, ухвалив низку ключових рішень щодо сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, сприяючи реформам у Європі та поза її межами. Починаючи зі змєнних рішень у справах «Даджен проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v United Kingdom*)¹² та «Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Goodwin v United Kingdom*)¹³, які підтвердили, що закони про криміналізацію гомосексуальності та абсолютні заборони юридичного визнання ґендеру суперечать статті 8 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), ЄСПЛ визначив численні права, якими ЛГБТІ-

⁹ «Спеціальний «Євробарометр 493» — Дискримінація в Європі: звіт» (Європейська комісія, 2019), 122–127.

¹⁰ Закон про дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації поза ринком праці (Офіс публікацій Європейського Союзу, 2020); «Рівність прав транс- та інтерсекс-осіб у Європі — порівняльний аналіз» (Офіс публікацій Європейського Союзу, 2018).

¹¹ «Виконання Рекомендації Комітету міністрів CM/Rec(2010)5 про заходи боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності — тематичний звіт про юридичне визнання ґендеру у Європі», GT-ADI-SOGI(2022)7, Керівний комітет Ради Європи з антидискримінації, розмаїття та інклюзії (CDADI) — Комітет міністрів Ради Європи, Робоча група з питань сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності, ґендерного самовираження та статевих ознак (GT-ADI-SOGI).

¹² Заява № 7525/7 (ЄСПЛ, 22 жовтня 1981 року).

¹³ Заява № 28957/95 (ЄСПЛ, 11 липня 2002 року).

особи повинні користуватися незалежно від сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності¹⁴. Це прецедентне право також підкріплено важливими рішеннями Європейського комітету з соціальних прав про дискримінацію у просвітницькій діяльності зі статевого виховання та репродуктивного здоров'я,¹⁵ а також про стерилізацію як передумову для юридичного визнання ґендеру.¹⁶

19. Права, на які ЄСПЛ посилався у справах за участі ЛГБТІ-заявників або осіб, які підтримують рівність ЛГБТІ, охоплювали захист від принизливого для гідності поводження, втім числі захист від мови ворожнечі та насильства щодо ЛГБТІ-осіб,¹⁷ позитивні зобов'язання ефективно розслідувати будь-яке таке поводження,¹⁸ права на свободу та безпеку,¹⁹ право на свободу вираження поглядів (що стосується просування людських прав ЛГБТІ-осіб),²⁰ право на свободу мирних зібрань та об'єднань²¹ та право на юридичне визнання ґендеру без образливих вимог.²² У сфері захисту права на сімейне життя ЄСПЛ був особливо активним, підтверджуючи, що трансґендерні особи²³ й одностатеві пари²⁴ можуть мати сім'ю, поширюючи ґарантії рівності для одностатевих пар у таких сферах, як правонаступництво оренди²⁵, доступ до медичного страхування²⁶, посвідки на проживання²⁷ та усиновлення,²⁸ і визнаючи, що держави-сторони ЄСПЛ зобов'язані забезпечувати юридичне визнання та захист одностатевих пар.²⁹

20. Внесок ЄСПЛ у просування прав людини ЛГБТІ-осіб було підкріплено роботою інших органів та установ Ради Європи. 2010 року Комітет міністрів видав свою ключову Рекомендацію CM/Rec(2010)5 про **заходи боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності**. У цій Рекомендації Комітет міністрів особливо закликав держави-учасниці «забезпечити прийняття й ефективне виконання законодавчих та інших заходів боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності, забезпечити повагу до людських прав лесбійок, геїв, бісексуалів та трансґендерів і сприяти толерантності до них».³⁰

21. Подібні рекомендації також були прийняті іншими установами Ради Європи. За останні роки Парламентська асамблея видала резолюції, серед інших тем, про рівність

¹⁴ «Салґейру да Сілва Мута проти Португалії» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), заява № 33290/96 (ЄСПЛ, 21 грудня 1999 року); «Ідентоба та інші проти Грузії» (*Identoba and Others v. Georgia*), заява № 73235/12 (ЄСПЛ, 12 травня 2015 року); див. загалом Інформаційні бюлетені Європейського суду з прав людини «Гомосексуальність: кримінальні аспекти, проблеми сексуальної орієнтації та ґендерна ідентичність» у рубриці «Інформаційні бюлетені» (вебсайт Європейського суду з прав людини), <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c>. Див. також Тематичні інформаційні бюлетені Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини про права ЛГБТІ-осіб: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>.

¹⁵ «Міжнародний центр юридичного захисту прав людини (INTERIGHTS) проти Хорватії» (*International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) v. Croatia*), скарга № 45/2007 (2009).

¹⁶ «Transgender Europe та ILGA-Europe проти Чеської Республіки» (*Transgender Europe and ILGA-Europe v. the Czech Republic*), скарга № 117/2015 (2018).

¹⁷ «Оганезова проти Вірменії» (*Oganезova v. Armenia*), заява № 71367/12, заява № 72961/12 (ЄСПЛ, 15 травня 2022 року).

¹⁸ «Ідентоба та інші проти Грузії», заява № 73235/12 (ЄСПЛ, 12 травня 2015 року).

¹⁹ Див., наприклад, «ОМ проти Угорщини» (*OM v. Hungary*), заява № 9912/15 (ЄСПЛ, 5 липня 2016 року).

²⁰ «Баєв та інші проти Росії» (*Bayev and Others v. Russia*), заява № 67667/09 (ЄСПЛ, 20 червня 2017 року).

²¹ «Банчковський та інші проти Польщі» (*Bączkowski and Others v. Poland*), заява № 1543/06 (ЄСПЛ, 3 травня 2007 року).

²² «А.П., Гарсон і Ніко проти Франції» (*A.P., Garçon and Nicot v. France*), заява № 79885/12 (ЄСПЛ, 6 квітня 2017 року); «Х та Y проти Румунії» (*X and Y v. Romania*), заява № 2145/16 (ЄСПЛ, 19 січня 2021 року).

²³ «Х, Y та Z проти Сполученого Королівства» (*X, Y and Z v. United Kingdom*), заява № 21830/93 (ЄСПЛ, 22 квітня 1997 року).

²⁴ «Шальк і Копф проти Австрії» (*Schalk and Kopf v. Austria*), заява № 30141/04 (ЄСПЛ, 22 листопада 2010 року).

²⁵ «Карнер проти Австрії» (*Karner v. Austria*), заява № 40016/98 (ЄСПЛ, 24 липня 2003 року).

²⁶ «РВ і JS проти Австрії» (*PB and JS v. Austria*), заява № 18984/02 (ЄСПЛ, 22 жовтня 2010 року).

²⁷ «Таддеуччі та Макколл проти Італії» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), заява № 51362/09 (ЄСПЛ, 30 червня 2016 року).

²⁸ «Х та інші проти Австрії» (*X and Others v. Austria*), заява № 19010/07 (ЄСПЛ, 19 лютого 2013 року). Щодо прав трансґендерних батьків див.: «АМ та інші проти Росії» (*AM and Others v. Russia*), заява № 47220/19 (ЄСПЛ, 6 липня 2021 року).

²⁹ «Оліарі та інші проти Італії» (*Oliari and Others v. Italy*), заява № 18766/11 та 36030/11 (ЄСПЛ, 21 липня 2015 року); «Федотова та інші проти Росії» (*Fedotova and Others v. Russia*), заява № 40792/10, 30538/14 та 43439/14 (ЄСПЛ, 17 січня 2023 року); «Буеучану та інші проти Румунії» (*Buhuceanu and Others v. Romania*), заява № 20081/19 та 20 інших (ЄСПЛ, 23 травня 2023 року).

³⁰ Рекомендація CM/Rec(2010)5 Комітету міністрів Ради Європи, рекомендація (2).

трансгендерів³¹ та інтерсекс-осіб³², право на приватне й сімейне життя незалежно від сексуальної орієнтації³³ та боротьбу зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб.³⁴

22. Цю роботу підкріплено резолюціями **Конгресу** місцевих і регіональних органів влади Ради Європи, який дедалі частіше закликає місцеві та регіональні органи влади захищати ЛГБТІ-осіб³⁵ і заявляв, що «не можна поспішати ні на цінності (культурні, традиційні або релігійні), ні на правила «панівної культури» у конкретних державах, щоб виправдати мову ворожнечі або іншу форму дискримінації, втім числі за ознакою сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності». ³⁶ Крім того, Комісари з прав людини, маючи повноваження підвищувати обізнаність та повагу до прав людини у державах-учасницях, відіграли важливу роль у з'ясуванні, як захист прав людини стосується ЛГБТІ-осіб у Європі, допомагаючи державам-учасницям проводити політику з урахуванням інтересів ЛГБТ-осіб та виявляючи порушення прав, коли вони виникають, за допомогою заяв, звітів про відвідування країн, коментарів щодо прав людини та тематичних документів. ³⁷ Європейська Комісія за демократію через право (Венеційська комісія) мала тверду позицію в захисті прав ЛГБТІ-осіб, зокрема там, де є обмеження доступу або цензурування інформації, що стосується сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності.³⁸

III. Нинішні виклики для людських прав ЛГБТІ-осіб у країнах Ради Європи

23. Хоча ЄКРН вітає такі важливі покращення, вона також визнає, що залишається багато серйозних проблем. Як і приклади поступу, нинішні виклики для людських прав ЛГБТІ-осіб у Європі є багатогранними й обмежують суспільну інтеграцію та правовий захист ЛГБТІ-осіб, а також їхню участь у всіх сферах життя.

24. ЄКРН також визнає важливість ідентифікації, планування та боротьби з новими джерелами нетерпимості та дискримінації щодо ЛГБТІ-осіб. Наприклад, хоча розвиток технологій має потенціал посилити реалізацію людських прав ЛГБТІ-осіб та їхню участь у житті суспільства, деякі технології, як-от штучний інтелект, зокрема розпізнавання облич та алгоритмічні системи, також можуть зашкодити приватності, безпеці та рівності ЛГБТІ-осіб.

Брак вірогідних даних та належних політичних підходів

25. У країнах Ради Європи бракує даних щодо поширеності, особистих ситуацій (наприклад, стану здоров'я, економічного й освітнього рівня), інтерсекційних характеристик та життєвого досвіду ЛГБТІ-осіб. Брак даних особливо помітний щодо лесбійок, бісексуальних, трансгендерних та інтерсекс-жінок. Причиною може бути байдужість державних службовців до збору даних про сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність та статеві ознаки, а також побоювання деяких осіб розкривати їхній ЛГБТІ-статус третім сторонам, зокрема тим, які обіймають керівні посади. Хоча ті дані, які все ж таки є, вказують на значні проблеми для ЛГБТІ-осіб у Європі, прогалини в систематичному зборі вірогідних

³¹ Резолюція 2048 (2015) Парламентської асамблеї Ради Європи про дискримінацію трансгендерних людей у Європі, ухвалена Асамблеєю 22 квітня 2015 року (15-те засідання).

³² Резолюція 2191 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про сприяння забезпеченню прав людини та ліквідацію дискримінації інтерсекс-осіб, ухвалена Асамблеєю 12 жовтня 2017 року (35-те засідання).

³³ Резолюція 2239 (2018) Парламентської асамблеї Ради Європи про приватне та сімейне життя: досягнення рівності незалежно від сексуальної орієнтації, ухвалена Асамблеєю 10 жовтня 2018 року (3-тє засідання).

³⁴ Резолюція 2417 (2022) Парламентської асамблеї Ради Європи про боротьбу зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі, ухвалена Асамблеєю 25 січня 2022 року (3-тє засідання).

³⁵ Конгрес місцевих і регіональних органів влади Ради Європи, Резолюція 380(2015) про ґарантування прав лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерів (ЛГБТІ): відповідальність міст та регіонів Європи; Конгрес місцевих і регіональних органів влади Ради Європи, Резолюція 470(2021) про захист ЛГБТІ-осіб у контексті зростання мови ворожнечі та дискримінації ЛГБТІ: роль місцевих і регіональних органів влади.

³⁶ Конгрес місцевих і регіональних органів влади Ради Європи, Резолюція 380(2015) про ґарантування прав лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерів (ЛГБТІ): відповідальність міст та регіонів Європи, (2). Цей самий аргумент використав Європейський суд з прав людини у справі «Бейзарас та Левіцкас проти Литви» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), заява № 41288/15 (ЄСПЛ, 14 січня 2020 року).

³⁷ Див., наприклад, «Права людини та ґендерна ідентичність», (CommDH/IssuePaper(2009), видавництво Ради Європи, 2009); «Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності у Європі», 2-ге видання (видавництво Ради Європи, 2011); «Права людини та інтерсекс-особи — тематичний документ» (видавництво Ради Європи, 2015).

³⁸ Європейська Комісія за демократію через право, Угорщина: Висновок щодо сумісності з міжнародними стандартами прав людини закону LXXIX про внесення змін до деяких законів про захист дітей, Висновок №1059 / 2021 CDL-AD(2021)050, ухвалений на 129-му пленарному засіданні (Венеція/онлайн, 10–11 грудня 2021 року). Європейська Комісія за демократію через право, Висновок про проблему заборони так званої «пропаганди гомосексуальності» з огляду на нещодавно ухвалене законодавство деяких державах-учасниць Ради Європи, Висновок 707 / 2012 CDL-AD(2013)022, ухвалений на 95-му пленарному засіданні (Венеція, 14–15 червня 2013 року).

даних про цих осіб створюють додаткові труднощі і в запобіганні дискримінації ЛГБТІ-осіб, і в розробці належних заходів, що сприятимуть здійсненню їхніх людських прав.

26. Без послідовного й заснованого на доказах розуміння життєвого досвіду та проблем ЛГБТІ-осіб, зокрема тих, які зазнають множинних форм дискримінації, як-от особи, які належать до ромських та мандрівних спільнот, політики недостатньо підготовлені, щоб виявляти й ефективно задовольняти фактичні потреби такого різноманітного населення. Результатом є підвищена ймовірність здійснення політики на основі стереотипів чи припущень. Такий ризик зростає у випадку лесбійок, бісексуальних, трансґендерних та інтерсекс-жінок, які через проблеми з пошуком та набором працівників для збирання даних можуть бути недостатньо представленими в наявних місцевих, регіональних та національних даних. Крім того, за відсутності вичерпних даних про сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність та статеві ознаки, опонентам стає простіше подавати людські права людини ЛГБТІ-осіб як надумані або несуттєві проблеми. ЄКРН підтверджує, що брак даних не означає, що ЛГБТІ-особи не страждають від нетерпимості, насильства й інших зловживань.

27. Питання видимості та достовірних даних є особливо гострим у випадку інтерсекс-осіб. У багатьох країнах Європи попри дедалі більшу адвокацію та офіційне засудження не вдалося досягти значного успіху в запобіганні нетерапевтичним медичним процедурам або так званим процедурам «нормалізування статі» для інтерсекс-дітей без їхньої вільної та поінформованої згоди, а також без належної інформації про можливі фізичні й психічні наслідки для відповідних осіб або їхніх батьків та опікунів.³⁹ Хоча низка держав-учасниць ужила заходів для заборони або обмеження цих утручань, така практика залишається недостатньо вивченою, і її доцільність часто вирішується на розсуд і згідно з правилами національних медичних органів та окремих лікарів. Ці так звані процедури «нормалізації» — якщо здійснюються з соціальних причин, наприклад, через занепокоєння батьків, естетичні вподобання або передбачувану майбутню стигматизацію⁴⁰, та без законного терапевтичного обґрунтування — є очевидним порушенням прав людини.⁴¹ Їхні наслідки можуть залишитися з інтерсекс-особами на все життя, включаючи стерилізацію, сильне рубцювання, втрату статевої функції, психологічну травму та необхідність подальшого інтенсивного лікування.⁴² Непотрібні та примусові медичні процедури викликають серйозне занепокоєння з приводу прав на гідність, фізичну недоторканність і захист від нелюдського або негідного поводження.⁴³

28. Загалом опитування свідчать про те, що навіть якщо держави-учасниці ухвалили рішення на користь безпеки та рівності ЛГБТІ-осіб, відповідні категорії населення можуть далі зазнавати високого рівня насильства та дискримінації. Наприклад, результати опитування тодішніх 28 країн Європейського Союзу, а також Сербії та Північної Македонії, показали, що 38% респондентів пережили за останній рік домагання через те, що вони — ЛГБТІ-особи. У цьому самому дослідженні 21% респондентів зазначили, що вони відчували дискримінацію на роботі через те, що належать до ЛГБТІ, а 37% респондентів відчували дискримінацію в інших сферах, окрім працевлаштування.⁴⁴ Ці результати також свідчать про потенційну обмеженість офіційних юридичних утручань і показують, що незалежно від рівня наявного

³⁹ Резолюція 2191 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про сприяння забезпеченню людських прав та ліквідацію дискримінації інтерсекс-осіб, ухвалена Асамблеєю 12 жовтня 2017 року (35-те засідання); Резолюція Європейського парламенту від 14 лютого 2019 року про права інтерсекс-осіб (2018/2878(RSP)).

⁴⁰ Див. загалом: Резолюція 2191 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про сприяння забезпеченню прав людини та припинення дискримінації інтерсекс-осіб, ухвалена Асамблеєю 12 жовтня 2017 року (35-те засідання).

⁴¹ Комісар Ради Європи з прав людини, «Права людини та інтерсекс-особи — тематичний документ» (видавництво Ради Європи, 2015).

⁴² Резолюція 2191 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про сприяння забезпеченню прав людини та ліквідацію дискримінації інтерсекс-осіб, ухвалена Асамблеєю 12 жовтня 2017 року (35-те засідання).

⁴³ Європейський суд з прав людини, «М проти Франції» (*M v. France*), заява № 42821/18 (ЄСПЛ, 19 травня 2022 року); Спеціальний доповідач із питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або принизливих для гідності видів поводження й покарання, *Звіт Спеціального доповідача про катування та інше жорстоке, нелюдське або принизливе для гідності поводження та покарання*, UN Doc. № A/HRC/31/57 (5 січня 2016 року). Європейський суд з прав людини досі не постановив, чи так звані втручання для «нормалізації» не суперечать Європейській конвенції з прав людини. Проте у рішенні, де ЄСПЛ зрештою постановив, що вимога була неприйнятною, див. обговорення ЄСПЛ таких процедур у контексті ст. 3; Європейський суд з прав людини, «М проти Франції», заява № 42821/18 (ЄСПЛ, 19 травня 2022 року).

⁴⁴ Агентство Європейського Союзу з основних прав, EU-LGBTI: довгий шлях до рівності ЛГБТІ, Люксембург, видавництво Європейського Союзу (2020).

захисту значна кількість ЛГБТІ-осіб у Європі далі живе в умовах нерівності, ризику та насильства.⁴⁵

Необхідність рішучіших дій у сфері інклюзивної освіти

29. На ЛГБТІ-учнів⁴⁶ суттєво впливає те, наскільки питання сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності та статевих ознак або питання, пов'язані з різноманітним форм сім'ї, не інтегровані у політику та практику, які регулюють усі рівні освіти. Чутливий, відповідний вікові й відкритий підхід до ґендеру та сексуальності може сприяти повазі до ЛГБТІ-студентів та запобігти практиці булінгу, домагань, дискримінації та насильства. Натомість освітні політики, засновані на мовчанні або стигматизації, можуть посилити маргіналізацію ЛГБТІ-студентів і легітимізують упереджене ставлення до ЛГБТІ.⁴⁷ Такі умови створюють гострий та хронічний стрес, а також мають негативний вплив на фізичне й психічне здоров'я та добробут ЛГБТІ-студентів.

30. У багатьох країнах Європи навчальні програми звертають мало уваги на ЛГБТІ-осіб та різні форми сім'ї, що зумовлено або офіційними заборонами, або неоднозначним ставленням представників влади. Відсутність (умисна або ні) відповідних вікові інклюзивних освітніх ресурсів, у тім числі для освіти про повноцінні стосунки та сексуальність, посилює соціальну ізоляцію та сприяє відокремленню ЛГБТІ-студентів від їхніх однолітків.⁴⁸ По всій Європі ЛГБТІ-студенти є вкрай вразливими до булінгу, насильства та наруги,⁴⁹ нерідко внаслідок необізнаності та непорозуміння щодо сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності та статевих ознак. Інклюзивна освіта є важливим чинником у запобіганні такому непорозумінню. Позбавлення студентів можливості ознайомлюватися з ідеями поваги, відкритості та інклюзивності може призвести лише до подальшого булінгу та наруги.

Відсутність офіційного визнання та захисту одностатевих пар і ЛГБТІ-сімей

31. Попри значні успіхи за останні роки, залишається низка держав-учасниць Ради Європи, які не мають офіційного визнання або захисту ЛГБТІ-сімей. У таких країнах стосунки одностатевих пар позбавлені правового статусу, такого як шлюб, зареєстроване партнерство або спільне мешкання. ЛГБТІ-особи також можуть виявити, що їхні одностатеві стосунки, оформлені в одній державі-учасниці, не мають юридичного визнання в іншій європейській країні.⁵⁰ На практиці відсутність юридичного визнання робить одностатеві пари соціально та фінансово вразливими, внаслідок чого вони не мають доступу навіть до основних соціальних благ, і їм можуть відмовити у праві ухвалювати важливі рішення щодо найближчих родичів, у тім числі рішення щодо невідкладної медичної допомоги.

32. ЛГБТІ-особи також можуть бути менш захищеними в справах їхніх дітей. Позбавлені усіх офіційних способів створення сім'ї, як-от усиновлення та штучного запліднення, такі ЛГБТІ-особи, зокрема небіологічні батьки, не мають ґарантій безпеки наявних родинних зв'язків і можуть бути позбавлені доступу до своїх дітей без ефективної правової допомоги. Це також має негативні наслідки для права дітей на сімейне життя. У багатьох державах-учасницях ЛГБТІ-батьків можуть також позбавити юридичного статусу батьків, навіть якщо цей статус було належним чином надано в іншій державі-учасниці.⁵¹

⁴⁵ Див, наприклад, Марі-Енн Вальфорт, «ЛГБТІ у країнах ОЕСР: огляд», робочі документи ОЕСР із соціальних питань, зайнятості та міграції, № 198 (2017, видавництво ОЕСР, Париж); Комітет Парламентської асамблеї Ради Європи з питань рівності та недискримінації, «Боротьба зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі» (Дос. № 15425, 17 грудня 2021 року); Резолюція 2417 (2022) Парламентської асамблеї Ради Європи про боротьбу зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі, ухвалена Асамблеєю 25 січня 2022 року (3-тє засідання).

⁴⁶ У ЗПР №17 ЄКРН, визнаючи існування суттєвих відмінностей між учнями в різних контекстах і визначальну роль цих контекстів у тому, як учні зазнають анти-ЛГБТІ дискримінації та нетерпимості, використовує термін «ЛГБТІ-учні» у значенні усіх ЛГБТІ-учнів, у тім числі тих, які відвідують заклади дошкільної освіти та дитячі садки, а також, якщо це доречно, учнів, які мають ЛГБТІ-батьків.

⁴⁷ «Безпека у школі: заходи реагування сектору освіти у Європі на насильство, що ґрунтується на сексуальній орієнтації, ґендерній ідентичності/самовираженні або статевих ознаках» (Рада Європи, 2018), 37-39. Див. також: Комісар Ради Європи з прав людини, коментар щодо прав людини «Комплексна сексуальна освіта захищає дітей і допомагає будувати безпечніше, інклюзивне суспільство» (21 липня 2020 року).

⁴⁸ Див. ЮНЕСКО, «Міжнародне технічне керівництво з сексуальної освіти: підхід, заснований на фактах» (ЮНЕСКО, 2018) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>.

⁴⁹ «Безпека у школі: заходи реагування сектору освіти у Європі на насильство, що ґрунтується на сексуальній орієнтації, ґендерній ідентичності/самовираженні або статевих ознаках» (Рада Європи, 2018), 22-24.

⁵⁰ Див., наприклад, рішення від 5 червня 2018 року, *Коман*, С673/16, ЕУ:С:2018:385; «Релу-Адріан Коман та інші проти Румунії» (*Relu-Adrian Coman and Others against Romania*), заява № 2663/21 (ЄСПЛ, повідомлено 9 лютого 2021 року).

⁵¹ Рішення від 14 грудня 2021 року, *V.M.A.,* С490/20, ЕУ:С:2021:1008. Див. також: Аліна Трифоніду та Роберт Вінтем'ют, «Перешкоди для вільного пересування веселкових родин у ЄС: дослідження на вимогу Комітету з питань петицій» (Європейський Союз, 2021).

33. Деякі держави-учасниці нині скасовують або не виконують раніше ухвалені закони, які захищали людські права ЛГБТІ-осіб. Такий відступ, що виявляється у сфері сімейного життя й інших галузях права, суттєво знижує безпеку та рівність ЛГБТІ-осіб.⁵² З'являється дедалі більше доказів того, що національні юрисдикції відмовляються реалізувати основні засоби захисту ЛГБТІ-осіб, як-от права партнерств⁵³ та батьків⁵⁴, а також свобода вираження ЛГБТІ-ідентичності⁵⁵, навіть якщо цього вимагає Європейський суд з прав людини або Суд Європейського Союзу.

Нездатність забезпечити юридичне визнання ґендеру та захист трансґендерних осіб

34. У низці європейських країн доступ до засобів правового захисту, особливо тих, що призначені для трансґендерних людей, як-от право на юридичне визнання ґендеру, залежить від того, чи особа задовольняє певні образливі або інвазивні передумови.⁵⁶ Такі передумови для отримання доступу до основних прав можуть — залежно від юрисдикції — набувати безлічі різних форм, як-от зобов'язання пройти небажане лікування або операцію, стерилізація, примусове розлучення або сплата значних сум. Вимоги часто стають непереборною перешкодою для багатьох трансґендерних осіб, які хочуть користуватися своїми людськими правами. Є свідчення того, що, попри загальну підтримку юридичного визнання ґендеру, суспільні настрої у низці європейських країн стали жорсткішими щодо цього фундаментального людського права.⁵⁷

Відсутність правових ґарантій для інтерсекс-осіб

35. Відсутність офіційних засобів захисту для інтерсекс-осіб відчувається особливо гостро. Небагато європейських країн забезпечують конкретний захист для інтерсекс-осіб шляхом включення «статевих ознак» до числа формальних підстав у законах про рівність та боротьбу з дискримінацією, а також закони про боротьбу з мовою ворожнечі та злочинами на ґрунті ненависті. В інших юрисдикціях відкритим залишається питання про те, чи національні суди трактуватимуть наявні засоби захисту «статі» або «ґендеру» таким чином, щоб охопити неоднакове ставлення до інтерсекс-осіб. Це посилює складне становище, у якому можуть перебувати інтерсекс-особи у Європі.⁵⁸

Права дітей та конверсійна практика стосовно ЛГБТІ-осіб

36. Особливу стурбованість викликає захист ЛГБТІ-дітей, а також тих молодих людей, які мають ЛГБТІ-батьків або опікунів.⁵⁹ Такі діти та підлітки можуть не підпадати — повністю або частково — під закони, які передбачають інклюзивність щодо ЛГБТІ-осіб, і їхні потреби та бажання надто часто підпорядковуються упередженням дорослих. Така ситуація суперечить основному принципу у сфері прав людини, згідно з яким у всіх діях щодо дітей першочергової уваги треба надавати найкращому задоволенню інтересів дитини.⁶⁰

37. ЛГБТІ-молодь особливо вразлива до практики «конверсії». Ці вкрай неетичні втручання, які інколи називають конверсійною «терапією», мають за мету змінити сексуальну орієнтацію та/або ґендерну ідентичність осіб. Конверсійна практика може передбачати численні форми поведінки, в тім числі неналежне фізичне, емоційне або психологічне поводження, і може застосовуватися також до дорослих ЛГБТІ-осіб. Конверсійну практику засуджують правозахисники,⁶¹ і її забороняють у дедалі більшій кількості європейських

⁵² Див., наприклад, Омнібусний законопроект Т/9934 (травень 2020), ст. 3, Угорщина; Конституційний суд Болгарії, конституційна справа №3/2018, постанова №13 (27 липня 2018 року); Законопроект №301/1995 (березень 2023 року), Словаччина.

⁵³ «Релу-Адріан Коман та інші проти Румунії», заява № 2663/21 (ЄСПЛ, повідомлено 9 лютого 2021 року); рішення від 5 червня 2018 року, Коман, С673/16, ЕУ:С:2018:385.

⁵⁴ Рішення від 14 грудня 2021 року, V.M.A., С490/20, ЕУ:С:2021:1008.

⁵⁵ «Басе та інші проти Росії», заява № 67667/09 (ЄСПЛ, 20 червня 2017 року).

⁵⁶ «Права людини та ґендерна ідентичність», (CommDH/IssuePaper(2009), видавництво Ради Європи, 2009); «Виконання Рекомендації Комітету міністрів CM/Rec(2010)5 про заходи боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності — тематичний звіт про юридичне визнання ґендеру у Європі», doc. GT-ADI-SOGI(2022)7, CDADI, GT-ADI-SOGI.

⁵⁷ «Спеціальний «Євробарометр 493» — Дискримінація в Європі: звіт» (Європейська комісія, 2019), 128–131.

⁵⁸ «Рівність прав транс- та інтерсекс-осіб у Європі — порівняльний аналіз» (Офіс публікацій Європейського Союзу, 2018); «Права людини та інтерсекс-особи — тематичний документ» (видавництво Ради Європи, 2015). 2022 року Європейський суд з прав людини, відхиляючи вимогу на основі критеріїв прийнятності, припустив, що це захистить фізичну недоторканність інтерсекс-дітей та молодих осіб у відповідному судовому процесі. Див.: Європейський суд з прав людини, «М проти Франції», заява № 42821/18 (ЄСПЛ, 19 травня 2022 року).

⁵⁹ Див., наприклад, Рада Європи, Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027) (Рада Європи, 2022), 23.

⁶⁰ Стаття 3(1) Конвенції ООН про права дитини.

⁶¹ Доповідь Незалежного експерта про захист від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, «Практика так званої «конверсійної терапії», UN Doc. № A/HRC/44/53 (1 травня 2020 року). Див. також: Комісар

країн.⁶² Хоч вона неефективна для досягнення заявленої мети, конверсійна практика може залишити негативні наслідки для психічного та фізичного добробуту ЛГБТІ-осіб на все їхнє життя. Вона порушує права ЛГБТІ-осіб на гідне життя без нелюдського або принизливого для гідності поводження.

Неналежний розгляд клопотань ЛГБТІ-осіб про надання притулку

38. У сфері законодавства про шукачів притулку та біженців обґрунтовані побоювання переслідувань або неналежного поводження через належність до ЛГБТІ визнано підставою для надання притулку.⁶³ Проте навіть у країнах, де таке визнання вже існує, є свідчення про те, що органи влади можуть проводити щодо осіб образливі оцінювання з метою визначити «вірогідність» їхньої сексуальної орієнтації.⁶⁴ Вони охоплюють, серед іншого, агресивне допитування, психологічне тестування та винесення непропорційних висновків, коли особи не висувають від самого початку ЛГБТІ-фобічний мотив для пережитого переслідування. Ці оцінювання — принизливі, і вони непропорційно впливають на ЛГБТІ-осіб, які можуть зазнавати пережесних форм дискримінації за ознакою «раси», етнічного або національного походження, громадянства та релігії. У країнах Ради Європи ЛГБТІ-біженці й шукачі притулку також можуть зазнавати дискримінації та нетерпимості поза межами процедур аналізу клопотання про притулок, у тому числі через небезпечне житло, обмежений доступ до необхідної медичної допомоги та перешкоди для отримання повного юридичного визнання.

39. ЄКРН зауважує, що навіть у державах-учасниках, які визнають ЛГБТІ-осіб біженцями, деякі ситуації все ж таки можуть створювати ризик переслідування або неналежного поводження. Наприклад, у країнах, де закони або правові санкції проти ЛГБТІ-осіб існують, але зазвичай не виконуються, все ще може виникнути ризик заподіяння шкоди після повернення ЛГБТІ-особи до такої країни. Це підкреслює необхідність ретельного розгляду індивідуальних обставин ЛГБТІ-осіб із числа шукачів притулку та біженців, а також необхідність поважати їхні людські права й захищати від дискримінації, переслідування та неналежного поводження, включаючи принцип, згідно з яким їх не можна депортувати.

Зростання мови ворожнечі проти ЛГБТІ та так звані антиґендерні кампанії

40. За останні роки в кількох державах-учасниках спостерігалось зростання політичних та інших публічних висловлювань, зокрема онлайн, проти так званої «ідеології ЛГБТІ» або «ґендерної ідеології».⁶⁵ «Антиґендерні» рухи, які протистоять правам ЛГБТІ, також часто протистоять кампаніям за права жінок, у тім числі кампаніям за ширшу репродуктивну автономію. Вони нерідко засновані на необґрунтованих твердженнях про те, що захист та просування прав жінок і прав ЛГБТІ-осіб підриває національну ідентичність, свободу віросповідання та традиційні сімейні цінності.⁶⁶ Антиґендерна та анти-ЛГБТІ риторика може також помилково представляти людські права ЛГБТІ-осіб, зокрема трансґендерів, як загрозу або ризик для прав жінок та дітей. У Європі антиґендерні кампанії призвели до ненависницьких публічних промов, у тім числі певних коментарів, які можна назвати нетолерантними або ненависними щодо ЛГБТІ-осіб, зокрема трансґендерних. У деяких державах-учасниках національні політики використовували антиґендерні висловлювання з метою стимулювати невдоволення та зобразити себе захисниками традиційних цінностей.

Ради Європи з прав людини, «Лікувати нічого: припинення так званої «конверсійної терапії» для ЛГБТІ-осіб» (16 лютого 2023 року) <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/nothing-to-cure-putting-an-end-to-so-called-conversion-therapies-for-lgbti-people>.

⁶² Див, наприклад, «Заборони конверсійної «терапії»: ситуація в обраних державах-учасниках ЄС», брифінг Європейського парламенту (Європейський Союз, 2022).

⁶³ Рекомендація CM/Rec(2010)5 Комітету міністрів, 42–44. Див. також: Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, Керівні принципи міжнародного захисту № 9: клопотання про надання статусу біженця на підставі сексуальної орієнтації та/або ґендерної ідентичності в контексті статті 1A(2) Конвенції 1951 року та/або Протоколу до неї 1967 року про статус біженців, HCR/GIP/12/09 (УВКБ ООН) (23 жовтня 2012 року).

⁶⁴ Рішення від 2 грудня 2014 року, «А, В і С проти державного секретаря з питань юстиції та безпеки» (А, В and С v. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie), С148/13 до С150/13, ЕУ:С:2014:2406; рішення від 25 січня 2018 року, «Ф. проти Служби імміграції та громадянства» (F v. Bevandorlasi es Allampolgarsagi Hivatal), С473/16, ЕУ:С:2018:36. Див. також: Комісар Ради Європи з прав людини, коментар щодо прав людини, «Для покращення захисту ЛГБТІ-шукачів притулку у Європі потрібна відкритість» (Рада Європи, 11 жовтня 2018 року).

⁶⁵ Резолюція 2417 (2022) Парламентської асамблеї Ради Європи про боротьбу зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі, ухвалена Асамблеєю 25 січня 2022 року (3-тє засідання).

⁶⁶ Див. загалом: «Боротьба зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі» (Дос. № 15425 17 грудня 2021 року), Комітет Парламентської асамблеї Ради Європи з питань рівності та недискримінації; ЄКРН, Річний звіт про діяльність ЄКРН за період з 1 січня по 31 грудня 2021 року (2021), (18)-(22); Комісар Ради Європи з прав людини, коментар щодо прав людини «Гордість проти приниження: політичне маніпулювання гомофобією та трансфобією у Європі» (16 серпня 2021 року).

41. Якщо антигендерну риторику підтримують політичні партії та політики при владі, то часто посилюється упередження щодо ЛГБТІ-осіб серед широкої громадськості, оскільки вважається, що така мова має офіційну підтримку. Також посилюються настанови проти ЛГБТІ, коли ухвалювані закони суттєво позначаються на ЛГБТІ-особах та їхніх правах або забороняють розповсюдження інформації про ЛГБТІ-осіб у державних установах чи громадських місцях. Такі закони та заходи не лише впливають на окремих осіб, а й створюють гнітючу атмосферу, в якій громадські ЛГБТІ-організації почуваються все більше заляканими й обмеженими у своїй роз'яснювальній та просвітницькій роботі.

Відсутність відповідальності за мову ворожнечі проти ЛГБТІ та насильство на ґрунті ненависті

42. Є свідчення, в тому числі з низки справ Європейського суду з прав людини,⁶⁷ про ворожість до ЛГБТІ-осіб у деяких державах-учасниках. Особливо це стосується обмежень права на мирні зібрання та — за допомогою використання так званих законів про «заборону ґей-пропаганди» — обмежень для ЛГБТІ-осіб щодо вільного висловлювання, обговорення або розповсюдження інформації про сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність або статеві ознаки.⁶⁸ Є безліч прикладів нездатності національних та інших органів влади у Європі захистити ЛГБТІ-осіб та групи від злочинів на ґрунті ненависті, включаючи насильство або мову ворожнечі, що прирівнюється до підбурювання до насильства, зокрема онлайн, або відмови належним чином розслідувати та переслідувати такі злочини, коли їх учинено, часто у відповідь на намагання ЛГБТІ-осіб здійснити їхні права на свободу зібрань або свободу вираження поглядів.

43. Відмова або небажання працівників правоохоронних органів та прокурорів запобігати, розслідувати й переслідувати акти насильства та інші дії кримінального характеру проти ЛГБТІ-осіб позбавляє цих осіб основних людських прав, у тім числі на захист від нелюдського або принизливого для гідності поводження та покарання (його слід розглядати разом з правом на відсутність дискримінації).⁶⁹ Відсутність захисту або відповідальності за такі акти насильства та інші злочинні дії створює атмосферу страху й небезпеки для ЛГБТІ-осіб. Це суттєво обмежує їхню участь у громадянському, соціальному та політичному житті держав-учасниць. Таку відмову або небажання потрібно також розуміти у ширшому європейському правовому та соціальному контексті звуження можливостей для обговорення, вираження й утвердження людських прав ЛГБТІ-осіб. Водночас із нездатністю органів влади в деяких державах-учасниках належним чином розслідувати та переслідувати злочини на ґрунті ненависті проти ЛГБТІ-осіб, у тім числі злочинну мову ворожнечі, вони також, серед інших обмежень, забороняють публічні марші на підтримку ЛГБТІ, цензують пов'язані з питаннями ЛГБТІ книжки та маркують ЛГБТІ-видання як шкідливі для дітей.⁷⁰ У деяких країнах Європи є вищий ризик арешту та переслідування осіб за участь у мирній демонстрації на підтримку ЛГБТІ, ніж за вчинення тяжких актів насильства щодо учасників такої демонстрації.

44. Там, де не здійснюється розслідування та переслідування насильства щодо ЛГБТІ-осіб, це часто є результатом упередженого ставлення та дискримінації. Проте це також може бути наслідком необізнаності, необґрунтованих припущень та непорозуміння. Хоча у деяких європейських країнах можна спостерігати позитивні приклади зорієнтованої на ЛГБТІ підготовки працівників правоохоронних органів,⁷¹ прокуратури та судових органів, доступність та реалізація таких програм у державах-учасниках залишається нерівномірною. Доступні навчальні програми з урахуванням культурних особливостей, розроблені у співпраці з ЛГБТІ-

⁶⁷ «Ідентоба та інші проти Грузії», заява № 73235/12 (ЄСПЛ, 12 травня 2015 року); «МС і АС проти Румунії» (*MC and AC v. Romania*), заява № 12060/12 (ЄСПЛ, 12 квітня 2016 року); «Бейзарас та Левіцкас проти Литви», заява № 41288/15 (ЄСПЛ, 14 січня 2020 року); «Оранезова проти Вірменії», заява № 71367/12, заява № 72961/12 (ЄСПЛ, 15 травня 2022 року).

⁶⁸ «Алексеев проти Росії» (*Alekseyev v. Russia*), заява № 4916/07, 25924/08 і 14599/09 (ЄСПЛ, 21 жовтня 2010 року); «ГендерДок-М проти Молдови» (*GenderDoc-M v. Moldova*), заява № 9106/06 (ЄСПЛ, 12 червня 2012 року); «Баяв та інші проти Росії», заява № 67667/09 (ЄСПЛ, 20 червня 2017 року); «КАОС ГЛ проти Туреччини» (*KAOS GL v. Turkey*), заява № 4982/07 (ЄСПЛ, 22 листопада 2016 року).

⁶⁹ «Ідентоба та інші проти Грузії», заява № 73235/12 (ЄСПЛ, 12 травня 2015 року); «Сабаліч проти Хорватії» (*Sabalic v. Croatia*), заява № 50231/13 (ЄСПЛ, 14 січня 2021 року).

⁷⁰ «Боротьба зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі» (Дос. № 15425 17 грудня 2021 року), Комітет Парламентської асамблеї Ради Європи з питань рівності та недискримінації; «Макате проти Литви» (*Macate v. Lithuania*), заява № 61435/19 (ЄСПЛ, 23 січня 2023 року). ⁷¹ Резолюція 2417 (2022) Парламентської асамблеї Ради Європи про боротьбу зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі, ухвалена Асамблеєю 25 січня 2022 року (3-тє засідання).

⁷² Див. також Рада Європи, Джоанна Перрі та Пол Фрейні, «Розслідування злочинів на ґрунті ненависті щодо ЛГБТІ: тренінг для покращення навичок поліцейських» (Рада Європи, 2017).

спільнотою та адаптовані до конкретних потреб працівників правоохоронних органів⁷² та системи кримінального правосуддя, можуть бути ефективним інструментом для запобігання та боротьби зі стереотипами й упередженнями щодо ЛГБТ, а також для створення довіри серед ЛГБТІ-осіб. Без такої підготовки працівники правоохоронних органів, прокурори та судді більш схильні підходити до інцидентів та злочинів проти ЛГБТІ-осіб через призму неправильних припущень, непорозуміння та упереджень.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЄКРН зазначає, що рівні та форми нетерпимості та дискримінації ЛГБТІ-осіб в різних державах-учасниках Ради Європи суттєво різняться. Наступні рекомендації, які також ураховують результати роботи ЄКРН із моніторингу країн, призначені допомогти державам-учасникам у запобіганні та боротьбі з дискримінацією та нетерпимістю до ЛГБТІ-осіб у співпраці з відповідними спільнотами з урахуванням конкретних труднощів і проблем у різних державах-учасниках.

ЄКРН рекомендує урядам держав-учасниць:

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

1. Надавати першочергового значення сприянню та досягненню рівності ЛГБТІ-осіб і боротьбі з дискримінацією та нетерпимістю до них, уживаючи всіх позитивних заходів, включаючи законодавство, адміністративні політики та національні стратегії чи плани дій, щоб ЛГБТІ-особи були в безпеці, однаково захищені законом та могли користуватися правами й свободами в тому самому обсязі, що й усі інші члени суспільства.
2. Забезпечити, щоб заходи боротьби з дискримінацією та нетерпимістю до ЛГБТІ-осіб здійснювалися на всіх адміністративних рівнях (місцевому/регіональному та національному), і сприяти залученню широкого кола суб'єктів із різних секторів суспільства, в тім числі правової, соціальної, релігійної, освітньої, культурної сфер та громадянського суспільства. Такі заходи також повинні боротися з наслідками ґендерної нерівності та ґендерно зумовленої шкоди. Плани дій, ухвалені задля підвищення ґендерної рівності, повинні враховувати досвід лесбійок, бісексуальних, трансґендерних та інтерсекс-жінок.
3. Забезпечити, щоб закони та плани дій про заборону злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації передбачали ефективний захист ЛГБТІ-осіб, і утриматися від ухвалення законів чи планів дій, які віктимізують чи дискримінують ЛГБТІ-осіб або легітимізують ненависть до них.
4. Забезпечити, щоб усі ЛГБТІ-особи та групи могли вільно, сміливо та без домагань чи нападів виражати погляди й мати доступ до інформації про їхні права та становище в суспільстві та щоб вони були повністю захищені поліцією й іншими відповідними органами.
5. Створити комплексну точну та надійну систему збору відповідних дезаґрегованих даних про ЛГБТІ-осіб, дотримуючись міжнародних стандартів збору даних і забезпечуючи увагу до інтерсекційності й повагу до принципів конфіденційності, добровільної самоідентифікації та поінформованої згоди. Дані потрібно збирати лише задля сприяння рівності ЛГБТІ-осіб та запобігання й боротьби з нетерпимістю та дискримінацією щодо ЛГБТІ-осіб. Необхідна конкретна просвітницька діяльність, аби забезпечити, що будь-які дані, наскільки це можливо, є репрезентативними для всієї ЛГБТІ-спільноти, зокрема тих, хто може зазнавати множинних форм дискримінації, як-от ЛГБТІ-особи, які належать до ромських та мандрівних спільнот. У процесі набору працівників необхідно правильно, адекватно та належно враховувати досвід лесбійок, бісексуальних, трансґендерних та інтерсекс-осіб, зокрема тих, які ідентифікують себе як жінки.
6. Розробляти закони, програми, плани дій та інші засновані на фактах заходи, які визнають та відбивають пережитий ЛГБТІ-особами досвід дискримінації, усвідомлюючи, що такий досвід може формуватися, змінюватися або ускладнюватися під впливом інших

⁷² У цьому контексті до категорії працівників правоохоронних органів можуть належати працівники в'язниць та інші наглядачі, якщо йдеться про підготовку та розвиток компетенцій щодо запобігання та боротьби з дискримінацією, мовою ворожнечі та насильством стосовно ЛГБТІ-осіб у місцях позбавлення волі, зокрема центрах утримання мігрантів та в'язницях. Див. також роботу Комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або принизливому для гідності поводженню чи покаранню (КЗК).

ключових аспектів ідентичності або особистого досвіду, включаючи «расу», етнічне або національне походження, громадянство, ґендер, інвалідність та релігію. Ухвалюючи такі комплексні та ефективні закони, програми та плани дій щодо ЛГБТІ-осіб, уряди повинні використовувати інтерсекційний підхід у їхній розробці, структурі та застосуванні, а також проводити періодичні огляди з метою моніторингу застосування такого підходу.

7. Забезпечити, щоб національне законодавство визначало та забороняло дискримінацію на ґрунті фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності та статевих ознак, і щоб воно покладало на державні органи обов'язок сприяти рівності ЛГБТІ-осіб та запобігати дискримінації при виконанні їхніх функцій. Заборона дискримінації — цивільна, адміністративна або кримінальна — повинна охоплювати всі сфери життя, в тім числі освіту, працевлаштування, одержання житла та охорону здоров'я. Органи влади повинні забезпечити, щоб антидискримінаційне законодавство поширювалося на всіх ЛГБТІ-осіб, осіб, сприйманих як ЛГБТІ, а також осіб, які зазнають дискримінації через те, що їхній пов'язують з ЛГБТІ-особами чи групами.

8. Забезпечити розробку комплексної правової бази, як охоплюватиме норми цивільного, адміністративного та кримінального права, з метою ефективного запобігання мові ворожнечі проти ЛГБТІ, в тім числі мові ворожнечі в інтернеті, та притягнення до відповідальності за мову ворожнечі злочинного характеру та інші злочини на ґрунті ненависті проти ЛГБТІ-осіб. Мова ворожнечі злочинного характеру та інші злочини на ґрунті ненависті проти ЛГБТІ-осіб не повинні каратися м'якше, ніж мова ворожнечі злочинного характеру та інші злочини на ґрунті ненависті, вмотивовані іншими захищеними ознаками.

9. Забезпечити, щоб національне кримінальне законодавство охоплювало злочинні дії з гомофобними мотивами, і щоб будь-який такий мотив міг уважатися обтяжливою обставиною при визначенні відповідного покарання.

10. Забезпечити, щоб закони, правила та плани дій, що застосовуються до інтернет-посередників, належним чином передбачали захист ЛГБТІ-осіб від дискримінації, мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті, враховуючи множинні та перекресні форми дискримінації.

ПОЛІТИКА ТА ІНСТИТУЦІЙНА КООРДИНАЦІЯ

Національні стратегії забезпечення рівності ЛГБТІ та плани дій

11. Ухвалити, реалізувати та належним чином фінансувати національну стратегію забезпечення рівності або план дій з метою сприяння й досягнення рівності та запобігання й боротьби з нетерпимістю та дискримінацією на ґрунті фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності та статевих ознак.

12. Забезпечити, щоб будь-яка національна стратегія забезпечення рівності або план дій визначали конкретні заходи, як-от пропоновані закони, урядову координацію, навчальні програми, фінансову підтримку та кампанії підвищення обізнаності громадськості, з метою запобігання мові ворожнечі та насильству на ґрунті ненависті щодо ЛГБТІ-осіб, а також досягнення справжньої рівності ЛГБТІ-осіб у всіх сферах життя, в тім числі освіті, працевлаштуванні, одержанні житла та охороні здоров'я.

13. Забезпечити розробку, реалізацію та моніторинг будь-якої національної стратегії забезпечення рівності або плану дій у тісній взаємодії з відповідними представниками громадянського суспільства, включаючи ЛГБТІ-осіб.

14. Проводити проміжне та прикінцеве засноване на фактах, незалежне та загальнодоступне оцінювання реалізації будь-якої національної стратегії забезпечення рівності або плану дій із метою коригування реалізації, у відповідних випадках, або розробки подальших стратегій з урахуванням отриманого досвіду та, за потреби, протидії новим загрозам для людських прав ЛГБТІ-осіб. Проміжне та прикінцеве оцінювання повинне перевіряти ефективність національної стратегії забезпечення рівності або плану дій у боротьбі з множинними формами дискримінації, якої зазнають ЛГБТІ-особи.

Приватне та сімейне життя і права дітей

15. Забезпечити, щоб усі ЛГБТІ-особи ефективно користувалися правом на приватне та сімейне життя, і щоб у сімейному праві або інших законах не було дискримінації на ґрунті фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак.

16. Забезпечити юридичне визнання та захист ЛГБТІ-осіб, а також рівний доступ пар, які зареєстрували свої одностатеві стосунки, до прав і можливостей, які мають особи в юридично визнаних різностатевих стосунках, у тім числі права на майно, утримання та успадкування. Трансґендерні та інтерсекс-особи повинні мати право на правові стосунки відповідно до їхнього юридично визначеного ґендеру.

17. Забезпечити ефективну правову основу для визнання ЛГБТІ-партнерств та інших родинних зв'язків ЛГБТІ-осіб у транскордонних ситуаціях.

18. Забезпечити, щоб інтереси дитини мали першочергове значення в процесі розробки політики та у всіх адміністративних і судових рішеннях стосовно ЛГБТІ-дітей та дітей ЛГБТІ-осіб.

19. Забезпечити ухвалення ефективних засобів захисту від дискримінації на ґрунті фактичної або гаданої орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак при встановленні правових відносин між батьками та їхніми дітьми. Мета повинна полягати у забезпеченні рівного ставлення до ЛГБТІ-осіб, зокрема у:

- а) визначенні законних батьків дитини;
- б) встановленні, хто несе юридичну відповідальність за дитину, і хто має законне право ухвалювати рішення щодо дитини;
- в) визначенні, з ким дитина буде жити або контактувати;
- г) розгляді клопотань щодо всиновлення;

20. Якщо у державах-учасниках дозволяється використовувати технології штучного запліднення, забороняти дискримінацію на ґрунті фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак при користуванні такими технологіями.

21. Забезпечити, щоб усі діти мали право вільно виражати свою сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність або статеві ознаки без дискримінації, зокрема у сфері освіти.

Заборона конверсійної практики

22. Забезпечити дотримання повної та ефективної законодавчої заборони усіх практик (у тім числі їх рекламування), які спрямовані на зміну сексуальної орієнтації та/або ґендерної ідентичності дітей, зокрема того, як діти виражають свою сексуальну орієнтацію та/або ґендерну ідентичність.

23. Передбачити ефективні заходи, в тім числі законодавчі заборони або професійні кодекси практики, покликані забезпечити, щоб жодну дорослу особу не піддавали недобровільним або примусовим практикам, метою яких є зміна їхньої сексуальної орієнтації та/або ґендерної ідентичності, в тому числі способу вираження їхньої сексуальної орієнтації та/або ґендерної ідентичності.

Юридичне визнання ґендеру та доступ до медичних послуг, що забезпечують ствердження ґендеру

24. Забезпечити, щоб національне законодавство ґарантувало швидкий, прозорий та доступний процес на основі чітких, точних та передбачуваних законів, за допомогою якого люди можуть отримати юридичне визнання ґендеру, і щоб особи могли змінити своє ім'я та дані про стать у всіх документах, що посвідчують особу, документах про соціальне страхування та інших офіційних документах. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоб юридичне визнання ґендеру було доступне для інтерсекс-осіб.

25. Ґарантувати, щоб отримання юридичного визнання ґендеру не залежало від задоволення образливих вимог, таких як примусова стерилізація та/або медичні процедури; діагнози про психічні розлади; примусове розлучення або втрата родинних зв'язків, у тім числі

статусу батьків; непропорційні фінансові витрати; або підтвердження так званого «реального досвіду» життя відповідно до їхньої ґендерної ідентичності.

26. Якщо від людей вимагали проведення стерилізації як передумови для юридичного визнання ґендеру, розглянути забезпечення компенсації відповідним особам.

27. Забезпечити, щоб національне законодавство передбачало чіткий та зрозумілий шлях отримання юридичного визнання ґендеру особами, народження яких не було зареєстроване в державі-учасниці.

28. Вивчити варіанти усунення або зменшення вікових обмежень для юридичного визнання ґендеру.

29. Розглянути впровадження додаткових ґендерних категорій та проаналізувати необхідність додати ґендерні маркери у документи, що посвідчують особу, документи про соціальне страхування та інші офіційні документи.

30. Забезпечити, щоб демедикалізація юридичного визнання ґендеру не використовувалася задля обмеження надання необхідних медичних послуг ствердження ґендеру особам, які хочуть здійснити медичний перехід. Держави-учасниці повинні забезпечити, наскільки це можливо, щоб трансґендерні особи могли безпечно, доступно та своєчасно звернутися по необхідне лікування для ствердження ґендеру.

31. забезпечити, щоб у національних правилах, які реґулюють страхове покриття медичних послуг ствердження ґендеру, не було дискримінації на ґрунті фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак. Будь-яке обмеження страхового покриття медичних послуг ствердження ґендеру повинне поважати права на приватне життя, відсутність дискримінації та найкращий можливий стан здоров'я.

Інтерсекс-особи

32. Сприяти вжиттю всеохопних, ефективних та стримувальних правових заходів, які забороняють проведення непотрібних хірургічних утручань (що їх часто називають операціями для «нормалізування статі») та інших нетерапевтичних методів лікування до того моменту, коли інтерсекс-діти зможуть брати участь в ухваленні рішень за принципом добровільної та поінформованої згоди. Національне законодавство повинне чітко визнавати право інтерсекс-осіб на фізичну недоторканність.

33. Пояснювати, що соціальні настанови або вподобання не є законним обґрунтуванням для проведення нетерапевтичних процедур із тілом інтерсекс-осіб.

34. Забезпечити, щоб якщо інтерсекс-особи зазнали медичних утручань без їхньої згоди, вони мали доступ до відповідної підтримки, в тім числі подальшого лікування та консультування, якщо це необхідно. Особи, які зазнали такого лікування, повинні мати повний доступ до їхніх медичних карток.

35. Якщо непотрібні хірургічні втручання або інше лікування було застосовано до інтерсекс-осіб без їхньої добровільної та поінформованої згоди, розглянути забезпечення компенсації для відповідних осіб.

36. Забезпечити належну підготовку всіх медичних працівників та управлінців, зокрема студентів-медиків, яка наголошувала б, що інтерсекс-особи мають право на фізичну недоторканність та різноманіття. Уряди повинні забезпечити, щоб інтерсекс-особи, зокрема ті, які зазнають множинних форм дискримінації, та їхні представники відігравали ключову роль у розробці плану такої підготовки.

Притулок та біженці

37. Ґарантувати, щоб згідно з національними законами про надання притулку ЛГБТІ-особи, які мають обґрунтовані побоювання переслідувань або неналежного поведіння через фактичну або гадану сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність або статеві ознаки, могли просити й, у відповідних випадках після індивідуального оцінювання ризиків, отримувати статус біженця. Держави-учасниці повинні утриматися від відмови в наданні притулку на тій підставі, що ЛГБТІ-особи в разі повернення до країни їхнього походження могли б уникнути переслідування або неналежного поведіння, приховавши свою сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність або статеві ознаки.

38. Забезпечити, щоб ЛГБТІ-особи отримували належну підтримку в процесі розгляду їхніх клопотань про надання притулку, і щоб вони не зазнавали неналежних або образливих оцінок вірогідності, які порушують їхню гідність, є дискримінаційними або піддають таких осіб принизливому поводженню. Сюди відноситься, але не обмежується цим, психіатричне обстеження; неналежне, сексуалізоване або стереотипне опитування; вимагання або приймання матеріалів відвертого характеру на підтвердження того, що особа належить до ЛГБТІ; або непропорційні висновки з нездатності заявника від самого початку вказати про ЛГБТІ-фобічний мотив їхнього переслідування чи неналежного поводження щодо них.

39. Організувати підготовку з метою забезпечити, щоб державні службовці, які опрацьовують та ухвалюють рішення щодо клопотань про надання притулку, мали достатньо знань для компетентної взаємодії з ЛГБТІ-особами з урахуванням культурної специфіки та без стереотипних припущень.

40. Забезпечити, щоб під час очікування рішення щодо клопотання про надання притулку ЛГБТІ-особи мали доступ до безпечного житла, в якому вони не зазнаватимуть дискримінації від органів влади чи інших мешканців. Уряди повинні, наскільки це можливо, поважати ґендерну ідентичність шукачів притулку (в тім числі вираження ґендерної ідентичності), наприклад, шляхом забезпечення належної медичної допомоги, житла та документів, що посвідчують особу.

ЗАПОБІГАННЯ

Інформаційно-просвітницькі кампанії або програми щодо рівності ЛГБТІ

41. Просувати, проводити або підтримувати (наприклад, шляхом фінансової допомоги) інформаційно-просвітницькі кампанії або програми, в тому числі у співпраці з громадянським суспільством, органами з питань рівності та ЛГБТІ-особами, задля підвищення обізнаності та розуміння проблем рівності ЛГБТІ-осіб серед широкої громадськості. Держави-учасниці повинні забезпечити належну інклюзивність щодо всіх ЛГБТІ-осіб, у тім числі лесбійок, бісексуальних, трансґендерних та інтерсекс-жінок, а також ЛГБТІ-осіб, які можуть зазнавати множинних форм дискримінації.

Підготовка медійників

42. Закликати державні органи реґулювання діяльності медіа організовувати тренінґи для медійників щодо правових та інших стандартів рівності ЛГБТІ-осіб та щодо боротьби з мовою ворожнечі проти ЛГБТІ з метою дотримання таких стандартів, зокрема в електронних медіа. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоб національне законодавство, яке реґулює ЗМІ, забороняло дискримінацію на підставі фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак.

Запобігання та боротьба з ЛГБТІ-фобією у сфері освіти та через навчання

43. Сприяти інклюзивності щодо ЛГБТІ-учнів на всіх рівнях освіти у взаємодії з представниками сфери освіти та ЛГБТІ-спільноти. Це має включати розробку механізмів та рекомендацій, як педагоги та керівники можуть запобігати, розслідувати та усувати насильство, булінґ і домагання до ЛГБТІ-учнів, а також застосування політики нульової терпимості до таких дій у сфері освіти.

44. Розробляти відповідне навчання для педагогів, зокрема на етапі здобуття фахової освіти, а також для вчителів, викладачів та керівників із метою забезпечити, аби вони мали достатні знання та компетенцію, щоб розуміти й задовольняти потреби ЛГБТІ-учнів.

45. Забезпечити, щоб навчальні плани на всіх рівнях освіти, включаючи всебічне статеве виховання, враховували проблеми ЛГБТІ-осіб у чутливий, відповідний віковий та зрозумілий спосіб. Обговорення проблем ЛГБТІ-осіб має засновуватися на фактах та приділяти особливу увагу рівності, різноманіттю та інклюзивності. Органи влади повинні скасувати будь-які закони або ухвали, які забороняють розповсюджувати серед учнів матеріали, що містять інформацію про ЛГБТІ.

46. Забезпечити, наскільки це можливо, щоби трансґендерні та інтерсекс-учні мали доступ до освітніх послуг, у тім числі позакласної роботи та приміщень для неї, відповідно до їхньої ґендерної ідентичності.

Інклюзивний відбір працівників та робочі місця

47. Впровадити ефективні заходи, які забороняють дискримінацію ЛГБТІ-осіб і сприяють різноманіттю та інклюзивності у сфері працевлаштування, в тім числі кадрову політику, умови працевлаштування, політику збереження даних, можливості кар'єрного зростання, дисциплінарні процедури та звільнення.

48. Заохочувати працівників державного й приватного сектору розробляти та впроваджувати плани дій або кодекси поведінки, спрямовані на запобігання та боротьбу з нетерпимістю й дискримінацією щодо ЛГБТІ-осіб у доступі до працевлаштування та на робочому місці, включаючи транс'гендерних осіб і тих, які перебувають у процесі медичного або суспільного переходу.

Кодекси поведінки у політичній сфері та медіасекторі

49. Сприяти ухваленню кодексів поведінки в парламентах та інших політичних виборних органах, які, поважаючи відповідальне здійснення свободи вираження поглядів, водночас відмовляються від мови ворожнечі проти ЛГБТІ-осіб.

50. Заохочувати політичні партії та окремих політичних діячів, зокрема тих, які перебувають на керівних посадах, активно протидіяти мові ворожнечі проти ЛГБТІ-осіб, особливо за допомогою контраргументації, та повністю дотримуватися принципів і правил Хартії європейських політичних партій на підтримку нерасистського та інклюзивного суспільства, яку схвалила Парламентська асамблея Ради Європи.

51. Заохочувати ухвалення друкованими й електронними медіа, в тім числі інтернет-виданнями, кодексів поведінки, що протидіють мові ворожнечі на адресу ЛГБТІ-осіб або тих, хто їх підтримує.

ЗАХИСТ

Свобода вираження поглядів, свобода зібрань та свобода об'єднань

52. Забезпечити, щоб усі ЛГБТІ-особи в повному та рівному обсязі користувалися правами на свободу вираження поглядів, зібрань та об'єднань, що давало б їм змогу публічно виражати й обговорювати сексуальну орієнтацію, ґендерну ідентичність або статеві ознаки.

53. Дозволяти та захищати мирні публічні акції, в тім числі марші, протести та демонстрації, які обстоюють людські права ЛГБТІ-осіб. Уряди повинні скасувати будь-які закони або адміністративні практики, що забороняють чи обмежують без законної та поважної причини право ЛГБТІ-осіб на участь у таких публічних акціях або виявляють менш прихильне ставлення до них, ніж до інших законних маршів, протестів чи демонстрацій, які не пов'язані з людськими правами ЛГБТІ-осіб.

54. Вживати належних заходів, в тім числі надавати відповідний поліцейський захист, з метою забезпечити, щоб ЛГБТІ-особи могли здійснювати свої права на свободу вираження поглядів, зібрань та об'єднань. Такий захист повинен поширюватися на осіб, які виступають за рівність ЛГБТІ-осіб, і надавачів послуг, які сприяють здійсненню людських прав ЛГБТІ-осіб.

55. Скасувати будь-які закони або адміністративні правила, що забороняють або обмежують публікування матеріалів лише тому, що вони містять інформацію про ЛГБТІ. Будь-які ухвали про законодавче обмеження доступу до опублікованих матеріалів, у тім числі застосування вікових обмежень, не повинні містити дискримінації на підставі фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак.

56. Забезпечити, щоб служби підтримки постраждалих, у тім числі телефони довіри, системи повідомлення про інциденти, юридичні й інші консультаційні послуги та притулки для постраждалих, були доступні для належної взаємодії з ЛГБТІ-особами, постраждалими від дискримінації, мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті, або щоб вони не виключали ЛГБТІ-осіб. Персонал, який надає такі послуги, повинен мати відповідну підготовку та фінансування, щоб надавати підтримку, включаючи тренінг про життєвий досвід лесбійок, бісексуальних, транс'гендерних та інтерсекс-жінок, а також ЛГБТІ-осіб, які зазнають множинних форм дискримінації.

Органи з питань рівності та громадянське суспільство

57. Забезпечити, щоби повноваження органів з питань рівності поширювалися на дискримінацію на підставі фактичної або гаданої сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або статевих ознак. Органи з питань рівності повинні мати такі самі повноваження, ресурси й обов'язки щодо забезпечення ефективного захисту людських прав ЛГБТІ-осіб, які вони мають щодо людських прав інших груп у межах їхніх повноважень, у тім числі право надавати рекомендації та контролювати їх виконання.

58. Забезпечити, щоб громадські організації, які обстоюють людські права ЛГБТІ-осіб, могли реєструватися та функціонувати без дискримінації, а також ґарантувати, щоб такі організації та правозахисники, які обстоюють рівність ЛГБТІ, мали ефективний захист від дискримінації, мови ворожнечі, злочинів на ґрунті ненависті та образливого або обтяжливого судового процесу.

Розслідування, кримінальне переслідування та заходи процесуального права

59. Ухвалити й забезпечити виконання кодексів поведінки для урядовців та інших відповідних державних службовців, які чітко забороняють використання мови, що підбурює, сприяє, поширює або виправдовує насильство, ненависть або дискримінацію щодо ЛГБТІ-осіб або людей, пов'язаних із цими особами, та сприяти використанню, за потреби, контрарґументів і альтернативних висловлювань задля протидії цьому. Щодо мови, яка виправдовує або спонукає до насильства й ненависті до ЛГБТІ-осіб, в тім числі мови, мотивованої перехресними підставами, потрібно проводити розслідування та кримінальне переслідування відповідно до національних норм про мову ворожнечі.

60. Забезпечити, щоб учинені проти ЛГБТІ-осіб злочини на ґрунті ненависті ефективним чином розслідувалися та переслідувалися. Правоохоронні органи та органи прокуратури повинні ухвалити керівні принципи обліку та розслідування таких правопорушень.

61. Забезпечити, щоб мову ворожнечі, яка поширюється в інтернеті та мотивована упередженнями проти ЛГБТІ-осіб, карали так само, як і кримінальні правопорушення, які вчиняються не в мережі, і щоб на мову ворожнечі проти ЛГБТІ-осіб в інтернеті належним чином реагували ефективним розслідуванням, переслідуванням та іншими відповідними заходами.

62. Підтримувати навчання та розвивати компетенції правоохоронних органів ⁷³, прокурорів та суддів щодо запобігання й боротьби з дискримінацією ЛГБТІ-осіб, в тім числі множинними формами дискримінації, мовою ворожнечі та злочинами на ґрунті ненависті у співпраці та за погодженням із відповідними представниками громадянського суспільства, зокрема ЛГБТІ-організаціями, та органами з питань рівності.

63. Забезпечити, щоб у разі вчинення злочину проти ЛГБТІ-осіб, тих, яких сприймають як ЛГБТІ, або тих, хто пов'язаний із такими особами, можливість його вчинення на ґрунті упереджень проти ЛГБТІ-осіб вивчалася від самого початку й була невіддільною частиною розслідування.

64. Забезпечити ефективну, доступну та чутливу до можливої інтерсекційності підтримку для постраждалих і свідків задля повідомлення про злочини на ґрунті ненависті щодо ЛГБТІ-осіб. Органи влади повинні вживати заходів формування довіри з метою посилення співпраці між поліцією та ЛГБТІ-особами, в тому числі сприяючи розширенню діалогу (наприклад, за допомогою регулярних зустрічей чи призначення відповідальних працівників для зв'язків із громадами) між ЛГБТІ-особами та правоохоронними органами.

⁷³ У цій рекомендації до категорії працівників правоохоронних органів можуть належати працівники в'язниць та інші наглядачі, якщо йдеться про підготовку та компетенції щодо запобігання та боротьби з дискримінацією, мовою ворожнечі та насильством щодо ЛГБТІ-осіб у місцях позбавлення волі.

Перелік літератури

Рада Європи

Комісар з прав людини

- «Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності в Європі», 2-е видання (видавництво Ради Європи, 2011)
- «Права людини та ґендерна ідентичність», (CommDH/IssuePaper(2009), видавництво Ради Європи, 2009)
- «Права людини та інтерсекс-особи — тематичний документ» (видавництво Ради Європи, 2015)
- Коментар щодо прав людини «Комплексна сексуальна освіта захищає дітей і допомагає будувати безпечніше, інклюзивне суспільство» (21 липня 2020 року)
- Коментар щодо прав людини «Лікувати нічого: припинення так званої «конверсійної терапії» для ЛГБТІ-осіб» (16 лютого 2023 року)
- Коментар щодо прав людини «Для покращення захисту ЛГБТІ-шукачів притулку у Європі потрібна відкритість» (Рада Європи, 11 жовтня 2018 року)
- Коментар щодо прав людини «Гордість проти приниження: політичне маніпулювання гомофобією та трансфобією у Європі» (16 серпня 2021 року)

Комітет міністрів

- Рекомендації CM/Rec(2010)5 про заходи боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності
- Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027) (Рада Європи, 2022)
- «Виконання Рекомендації CM/Rec(2010)5 про заходи боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності — тематичний звіт про юридичне визнання ґендеру у Європі», GT-ADI-SOGI(2022)7, Керівний комітет Ради Європи з антидискримінації, розмаїття та інклюзії (CDADI), Робоча група з питань сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності, ґендерного самовираження та статевих ознак (GT-ADI-SOGI)

Конгрес місцевих та регіональних органів влади

- Резолюція 380(2015) про ґарантування прав лесбійок, ґеїв, бісексуалів і трансґендерів (ЛГБТ): відповідальність міст і регіонів Європи
- Резолюція 470(2021) про захист ЛГБТІ-осіб у контексті зростання мови ворожнечі та дискримінації ЛГБТІ: роль місцевих і регіональних органів влади

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН)

- Річний звіт про діяльність ЄКРН за період від 1 січня до 31 грудня 2021 року (2021)
- Глосарій ЄКРН, <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/ecri-glossary>
- Висновок ЄКРН про поняття «расизація», ухвалений на 87-му пленарному засіданні ЄКРН 8 грудня 2021 року

Європейська Комісія за демократію через право (Венеційська комісія)

- Висновок щодо сумісності з міжнародними стандартами прав людини закону LXXIX про внесення змін до деяких законів про захист дітей, Висновок №1059 / 2021 CDL-AD(2021)050, ухвалений на 129-му пленарному засіданні (Венеція/онлайн, 10–11 грудня 2021 року)
- Висновок про проблему заборони так званої «пропаґанди гомосексуальності» з огляду на нещодавно ухвалене законодавство у деяких державах-учасниках Ради Європи, Висновок 707 / 2012 CDL-AD(2013)022, ухвалений на 95-му пленарному засіданні (Венеція, 14–15 червня 2013 року).

Європейський комітет із соціальних прав

- «Міжнародний центр юридичного захисту прав людини (INTERIGHTS) проти Хорватії», скарга № 45/2007 (2009)

- «*Transgender Europe та ILGA-Europe проти Чеської Республіки*», скарга № 117/2015 (2018)

Європейський суд з прав людини

- «*Адріан Коман та інші проти Румунії*», заява № 2663/21 (ЄСПЛ, повідомлено 9 лютого 2021 року)
- «*Алексєєв проти Росії*», заява № 4916/07, 25924/08 і 14599/09 (ЄСПЛ, 21 жовтня 2010 року)
- «*АМ та інші проти Росії*», заява № 47220/19 (ЄСПЛ, 6 липня 2021 року)
- «*А.П., Гарсон і Ніко проти Франції*», заява № 79885/12 (ЄСПЛ, 6 квітня 2017 року)
- «*Банчковський та інші проти Польщі*», заява № 1543/06 (ЄСПЛ, 3 травня 2007 року)
- «*Баєв та інші проти Росії*», заява № 67667/09 (ЄСПЛ, 20 червня 2017 року)
- «*Бейзарас та Левіцкас проти Литви*», заява № 41288/15 (ЄСПЛ, 14 січня 2020 року)
- «*Бугучану та інші проти Румунії*», заява № 20081/19 та 20 (ЄСПЛ, 23 травня 2023 року)
- «*Даджен проти Сполученого Королівства*», заява № 7525/7 (ЄСПЛ, 22 жовтня 1981 року)
- «*Федотова та інші проти Росії*», заяви № 40792/10, 30538/14 і 43439/14 (ЄСПЛ, 17 січня 2023 року)
- «*GenderDoc-M проти Молдови*», заява № 9106/06 (ЄСПЛ, 12 червня 2012 року)
- «*Гудвін проти Сполученого Королівства*», заява № 28957/95 (ЄСПЛ, 11 липня 2002 року)
- «*Ідентоба та інші проти Грузії*», заява № 73235/12 (ЄСПЛ, 12 травня 2015 року)
- «*КАОС ГЛ проти Туреччини*», заява № 4982/07 (ЄСПЛ, 22 листопада 2016 року)
- «*Карнер проти Австрії*», заява № 40016/98 (ЄСПЛ, 24 липня 2003 року)
- «*М проти Франції*», заява № 42821/18 (ЄСПЛ, 19 травня 2022 року)
- «*Макате проти Литви*», заява № 61435/19 (ЄСПЛ, 23 січня 2023 року)
- «*МС і АС проти Румунії*», заява № 12060/12 (ЄСПЛ, 12 квітня 2016 року)
- «*Оганезова проти Вірменії*» (*Oganезова v. Armenia*), заява № 71367/12, заява № 72961/12 (ЄСПЛ, 15 травня 2022 року)
- «*Оліарі та інші проти Італії*», заяви № 18766/11 та № 36030/11 (ЄСПЛ, 21 липня 2015 року)
- «*ОМ проти Угорщини*», заява № 9912/15 (ЄСПЛ, 5 липня 2016 року)
- «*РВ і JS проти Австрії*», заява № 18984/02 (ЄСПЛ, 22 жовтня 2010 року)
- «*Сабаліч проти Хорватії*», заява № 50231/13 (ЄСПЛ, 14 січня 2021 року).
- «*Салгейру да Сілва Мута проти Португалії*», заява № 33290/96 (ЄСПЛ, 21 грудня 1999 року)
- «*Шальк і Колф проти Австрії*», заява № 30141/04 (ЄСПЛ, 22 листопада 2010 року)
- «*Тадеуччі та Макколл проти Італії*», заява № 51362/09 (ЄСПЛ, 30 червня 2016 року)
- «*Х та інші проти Австрії*», заява № 19010/07 (ЄСПЛ, 19 лютого 2013 року)
- «*Х та Y проти Румунії*», заява № 2145/16 (ЄСПЛ, 19 січня 2021 року)
- «*Х, Y та Z проти Сполученого Королівства*», заява № 21830/93 (ЄСПЛ, 22 квітня 1997 року)
- Інформаційні бюлетені про *гомосексуальність: кримінальні аспекти, проблеми сексуальної орієнтації та ґендерна ідентичність*, Європейський суд з прав людини, пресслужба (вебсайт Європейського суду з прав людини), <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c>
- Тематичні інформаційні бюлетені Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини про права ЛГБТІ-осіб <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>.

Парламентська асамблея

- Резолюція 2048 (2015) Парламентської асамблеї Ради Європи про дискримінацію трансґендерних людей у Європі, ухвалена Асамблеєю 22 квітня 2015 року (15-те засідання)

- Резолюція 2191 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про сприяння забезпеченню прав людини та ліквідацію дискримінації інтерсекс-осіб, ухвалена Асамблеєю 12 жовтня 2017 року (35-те засідання)
- Резолюція 2191 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про сприяння забезпеченню прав людини та ліквідацію дискримінації інтерсекс-осіб, ухвалена Асамблеєю 12 жовтня 2017 року (35-те засідання)
- Резолюція 2239 (2018) Парламентської асамблеї Ради Європи про приватне та сімейне життя: досягнення рівності незалежно від сексуальної орієнтації, ухвалена Асамблеєю 10 жовтня 2018 року (33-те засідання)
- Комітет з питань рівності та недискримінації, Доповідач: Фурат Бен Чиха, *«Боротьба зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі»* (Дос. №15425, 17 грудня 2021 року)
- Резолюція 2417 (2022) Парламентської асамблеї Ради Європи про боротьбу зі зростанням ненависті до ЛГБТІ-осіб у Європі, ухвалена Асамблеєю 25 січня 2022 року (3-те засідання)

Публікації Ради Європи

- Джоанна Перрі та Пол Фрейні, *«Розслідування злочинів на ґрунті ненависті щодо ЛГБТІ: тренінг для покращення навичок поліцейських»* (Рада Європи, 2017)
- *«Безпека у школі: заходи реагування сектору освіти у Європі на насильство, що ґрунтується на сексуальній орієнтації, гендерній ідентичності/самовираженні або статевих ознаках»* (Рада Європи, 2018)

Європейський Союз

Суд Європейського Союзу

- Рішення від 2 грудня 2014 року, *«А, В і С проти державного секретаря з питань юстиції та безпеки»*, C148/13 до C150/13, EU:C:2014:2406
- Рішення від 5 червня 2018 року, *Коман*, C673/16, EU:C:2018:385
- Рішення від 25 січня 2018 року, *«Ф. проти Служби імміграції та громадянства»*, C473/16, EU:C:2018:36
- Рішення від 14 грудня 2021 року, *V.M.A.*, C490/20, EU:C:2021:1008

Європейська комісія

- *Закон про дискримінацію за сексуальною орієнтацією поза ринком праці* (Офіс публікацій Європейського Союзу, 2020)
- *«Спеціальний «Євробарометр 493» — Дискримінація в Європі: звіт»* (Європейська комісія, 2019)
- *«Рівність прав транс- та інтерсекс-осіб у Європі — порівняльний аналіз»* (Офіс публікацій Європейського Союзу, 2018)

Європейський парламент

- Аліна Трифоніду та Роберт Вінтем'ют, *«Перешкоди для вільного пересування веселкових родин у ЄС: дослідження на вимогу Комітету з питань петицій»* (Європейський Союз, 2021)
- *«Заборони конверсійної «терапії»: ситуація в обраних Державах-учасницях ЄС»*, брифінг Європейського парламенту (Європейський Союз, 2022)
- Резолюція Європейського парламенту від 14 лютого 2019 року про права інтерсекс-осіб (2018/2878(RSP))

Агентство з основних прав (FRA),

- EU-LGBTI: довгий шлях до рівності ЛГБТІ, Люксембург, видавництво Європейського Союзу (2020)

Національне законодавство та прецедентне право

- Конституційний суд Болгарії, конституційна справа №3/2018, постанова №13 (27 липня 2018 року)

- Законопроект №301/1995 (березень 2023 року), Словаччина
- Омнібусний законопроект Т/9934 (травень 2020), ст. 3, Угорщина

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)

- Марі-Енн Вальфорт, «ЛГБТІ у країнах ОЕСР: огляд», робочі документи ОЕСР із соціальних питань, зайнятості та міграції, № 198 (2017, видавництво ОЕСР, Париж)

Організація Об'єднаних Націй (ООН)

- Спеціальний доповідач з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або принизливих для гідності видів поводження та покарання, *Звіт Спеціального доповідача про катування та інше жорстоке, нелюдське або принизливе для гідності поводження та катування*, UN Doc. № A/HRC/31/57 (5 січня 2016 року)
- Доповідь Незалежного експерта про захист від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, «Практика так званої «конверсійної терапії», UN Doc. № A/HRC/44/53 (1 травня 2020 року)
- ЮНЕСКО, «Міжнародне технічне керівництво з сексуальної освіти: підхід, заснований на фактах», (ЮНЕСКО, 2018) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>
- Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, «Керівні принципи міжнародного захисту № 9: клопотання про надання статусу біженця на підставі сексуальної орієнтації та/або ґендерної ідентичності в контексті статті 1A(2) Конвенції 1951 року та/або Протоколу до неї 1967 року про статус біженців», HCR/GIP/12/09 (УВКБ ООН) (23 жовтня 2012 року)